

ӘОЖ 316.344.32

АЛАШ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫ МЕН ҚАЗАҚ БАЙ- МЕЦЕНАТТАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ (XIX–XX ғғ.)

Серікқалиев Әлішер Серікқалиұлы

7М07601-Тарих мамандығының 2-курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

Ғылыми жетекші: тарих ғылыми докторы, профессор, Қазақстан
республикасының Ұлттық ғылым академиясының академигі Қабылдинов
Зиябек Ермұханұлы

Мақалада XX ғасырдың басындағы қазақ байларының Алаш қозғалысын қолдаудағы тарихи рөлі қарастырылады. Автор алаштық идеяны жүзеге асыру барысында дәулетті адамдардың қаржылық, материалдық, ұйымдастырушылық қолдау көрсеткенін нақты мұрағаттық деректер мен мерзімді басылым материалдары негізінде талдайды. Кеңестік тарихнамадағы «байшыл-алашшыл» ұғымының саяси астары айқындалып, тәуелсіздік жылдарындағы жаңа ғылыми бағалаулар назарға алынады. Зерттеу нәтижесінде қазақ байларының меценаттық қызметі, ұлттық баспасөзді, оқу-ағарту ісін және Алаш автономиясын қолдаудағы ерекше орны айқындалады.

Кілт сөздер: Алаш қозғалысы, қазақ байлары, ұлттық буржуазия, меценаттық, «Қазақ» газеті, Мамановтар әулеті, Алашорда.

Кіріспе

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басы қазақ қоғамының әлеуметтік, саяси және мәдени өмірінде түбегейлі өзгерістер кезеңі болды. Патшалық Ресейдің отарлық саясаты қазақ даласында жаңа әлеуметтік жіктердің қалыптасуына, ұлттық интеллигенцияның пайда болуына ықпал етті. Осы кезеңде қазақ халқының озық ойлы өкілдері ұлттық жаңғыруды мақсат етіп, білім, мәдениет және баспасөз арқылы халық санасын оятуға кірісті.

Алаш қозғалысы — осы тарихи кезеңнің жемісі. Оның көшбасшылары Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Мұхамеджан Тынышбайұлы және басқа да қайраткерлер ұлттың саяси, мәдени тәуелсіздігі үшін күресті. Алайда олардың идеялары мен ағартушылық бастамаларына қаржылай қолдау қажет болды. Бұл тұста қазақ қоғамындағы дәулетті топ өкілдері — байлар, көпестер, саудагерлер мен кәсіпкерлердің атқарған рөлі айрықша болды.

Қазақ байларының қайырымдылық пен меценаттық қызметі бұрыннан бар ұлттық дәстүрлердің жалғасы еді. Олар мешіт-медреселер, мектептер салдырып, оқушыларға жәрдем берді, баспасөзді қаржыландырды, ал XX ғасырдың басында Алаш қозғалысын қолдауға тікелей үлес қосты. Мәселен, Құнанбай Өскенбайұлы Меккеде мешіт салдырғаны белгілі болса, Тана Тілемісұлы жеті мектеп пен жеті мешіт тұрғызғаны туралы деректер бар. Қаражан Үкібаев, Есенқұл Маманов, Ысқақ Маманов сияқты байлар Алаш баспасөзі мен ағартушылық ісіне қаржылай көмек көрсетті.

Осылайша, Алаш интеллигенциясы мен қазақ бай-меценаттарының байланысы ұлт-азаттық қозғалыстың әлеуметтік-экономикалық негізін қалады. Бұл байланыс тек идеялық емес, нақты материалдық серіктестікке сүйенді.

Материалдар және зерттеу әдістері

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА), ҚР Президенті архиві, сондай-ақ Алматы, Жетісу және Шығыс Қазақстан облыстық архивтеріндегі құжаттар пайдаланылды. Атап айтқанда, XIX–XX ғасырлардағы жергілікті басқару жүйесіне, халық санағына, байлардың мал-мүлкі мен әлеуметтік мәртебесіне қатысты мәліметтер жинақталған істер қарастырылды. Сонымен қатар мерзімді басылымдар – «Қазақ», «Айқап», «Қазақстан» газеттері мен журналдарындағы материалдар, Алаш қозғалысы қайраткерлерінің еңбектері мен хаттары ғылыми айналымға енгізілді.

Тақырыпты ашуда қазақ қоғамындағы байлар институтына қатысты отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері пайдаланылды. Атап айтқанда, В.В. Радлов, М.П. Вяткин, Ш. Уәлиханов, Е. Бекмаханов, Н.Э. Масанов, Ж.Б. Абылхожин, С. Жакишева, Т.О. Алланиязов, Д.А. Аманжолова және басқа да зерттеушілердің еңбектеріндегі тұжырымдамалар басшылыққа алынды. Сонымен бірге, қазіргі қазақстандық тарихшылардың (М. Қойгелдиев, Д. Қамзабекұлы, Х. Әбжанов, С. Өзбекұлы) еңбектері де маңызды ғылыми негіз ретінде қарастырылды.

Зерттеу әдіснамасы тарих ғылымындағы *тарихилық және объективтілік принциптеріне* сүйенді. Тарихилық принцип қазақ байларының қызметін дәуірлік ерекшеліктерімен сабақтастыра қарастыруға мүмкіндік берсе, объективтілік принципі олардың қызметіне кеңестік идеология тұрғысынан емес, қазіргі заманғы ғылыми көзқарас негізінде баға беруді қамтамасыз етті.

Зерттеуде *салыстырмалы-тарихи әдіс* кеңінен қолданылып, байлар институты туралы мұрағаттық деректер мерзімді баспасөз материалдарымен және замандас зерттеулермен салыстырылды. *Хронологиялық әдіс* қазақ байларының қоғамдық қызметін XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап XX ғасырдың алғашқы онжылдықтарына дейінгі уақыт аясында кезең-кезеңімен қарастыруға мүмкіндік берді. Сондай-ақ, байлардың мал-мүлкіне қатысты сандық деректерді талдауда *статистикалық әдіс* қолданылды.

Осы әдістердің кешенді түрде қолданылуы қазақ қоғамындағы байлар институтының әлеуметтік-саяси және меценаттық қызметін терең әрі объективті тұрғыда зерделеуге жағдай жасады.

Талқылау

Қазақ байлары институты мен олардың қоғамдық қызметі кеңестік кезеңде теріс сипатталды. Кеңестік идеология байларды «қанаушы тап өкілдері» ретінде көрсетіп, олардың ұлт мүддесіне қосқан үлесін әдейі бұрмалады. Соның салдарынан, ұзақ уақыт бойы қазақ байларының меценаттық қызметі ғылыми тұрғыдан зерттелмей келді.

Тәуелсіздік алғаннан кейін бұл тақырып жаңа қырынан қарастырыла бастады. М. Қойгелдиев, М. Қозыбаев, М. Әбусейітова еңбектерінде Алаш қозғалысының әлеуметтік негізі мен зиялылардың қызметі терең зерттелді. Қазақ байларының ағартушылық пен қайырымдылықтағы рөлі жөнінде арнайы зерттеулер Е. Сайлаубай, Е. Мырзыханов еңбектерінде көрініс тапты.

Сонымен бірге өңірлік деңгейдегі меценаттар туралы мақалалар жарық көрді. Мәселен, Қаражан Үкібаев жөніндегі деректерді С. Нұртазин мен аймақтық басылымдар ұсынды. Мамановтар әулетінің ағартушылық ісі жайында да бірқатар зерттеулер жазылды. Абаі.kz сайтындағы «Алаш идеясын қолдаған қазақ байлары» мақаласында ұлттық қозғалысты қолдаған көптеген атымтай жомарттар аталады.

Қазақ қоғамындағы байлар институты туралы кең көлемді ғылыми еңбектердің бірі — «Institute of the rich in Kazakh society (XIX–XX centuries)» атты мақала (Серікқалиев). Онда байлардың әлеуметтік функциясы, қайырымдылық дәстүрі, кеңестік кезеңдегі қуғын-сүргін және олардың тарихи бағасы жан-жақты қарастырылған. Бұл еңбек біздің тақырыпқа тікелей қатысты құнды дереккөзі болып табылады.

Осы тарихнамалық шолу көрсеткендей, Алаш қозғалысы мен бай меценаттардың байланысы әлі де толық ашылмаған тақырып. Зерттеулердің басым бөлігі жекелеген аймақтар мен тұлғаларға арналған. Сондықтан қазіргі таңда осы мәселені кешенді түрде қарастыру аса өзекті болып отыр.

Қазақ қоғамындағы бай институты ғасырлар бойы әлеуметтік құрылымның маңызды элементі ретінде қалыптасты. Байлар тек дәулет пен мал-мүліктің иесі ғана емес, сонымен қатар ел ішіндегі беделді, ықпалды топты құрады. Әсіресе XIX ғасырдың екінші жартысында патшалық Ресейдің отарлық саясатына байланысты әлеуметтік жіктеліс күшейіп, дәулетті топтардың қоғамдық орны ерекше айқындала түсті.

Байлар ауыл шаруашылығындағы дәстүрлі мал бағу ісімен қатар, жаңа сипаттағы сауда-саттық пен кәсіпкерлік қызметке белсене араласа бастады. Бұл қазақ қоғамына капиталистік қатынастардың алғашқы элементтерін енгізді. Қазақ даласында жәрмеңкелердің (Қоянды, Тайынша, Әулиеата, Семей) дамуы,

қала мәдениетінің орнығуы – осы дәулетті топтардың қызметімен тығыз байланысты болды.

Сонымен қатар байлардың ықпалы тек экономикалық деңгеймен шектелмеді. Олар билер кеңесіне қатысып, қоғамдық мәселелерді шешуде жетекші орын алды, халыққа көмек көрсетіп отырды. Мәселен, дәстүрлі қазақ қоғамында байлар әлеуметтік жауапкершілікті мойнына алып, тұрмысы төмен отбасыларға жәрдем беріп, той-ас сияқты қоғамдық шығындарды көтерген. Бұл құбылысты тарихшы ғалымдар қазақ қоғамындағы *«қоғамдық жауапкершілікті мойнына алған әлеуметтік топ»* деп сипаттайды.

Қазақ халқының мәдени-рухани құндылықтарында жомарттық – ең қасиетті мінездің бірі саналды. «Жомарттың қолы ашық, сараңның жолы тар» деген мақал осы ұстанымның айқын көрінісі. Байлар халық алдында мәртебесін тек байлығымен емес, қолының ашықтығымен де айқындады.

Бұл дәстүр XIX–XX ғасырларда жаңа деңгейге көтеріліп, меценаттық қызмет түрінде көрініс тапты. Қазақ байлары тек ауыл-аймаққа ғана емес, бүкіл елдік маңызы бар игілікті істерге өз қаражатын жұмсады.

Мысал ретінде Құнанбай Өскенбайұлының Меккеде қажыларға арнап арнайы мешіт салдыруын айтуға болады. Бұл әрекет қазақтың діни-ағартушылық бағыттағы қызметінің ірі үлгісі болды. Сондай-ақ Тана Тілемісұлы жеті мешіт пен жеті мектеп тұрғызып, халықтың діни және зайырлы сауатын ашуға үлес қосқан. Бұл деректер дәулетті қазақтардың қызметі тек байлық жинау емес, *қоғамға пайда әкелуді мақсат еткенін* дәлелдейді.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында қазақ байлары ағартушылық қозғалыстың дамуына белсенді атсалысты. Олар ауылдық мектептер ашып, шәкірттерге қаржылай көмек берді, мұғалімдер жалдады және оқулықтар басып шығаруға қаржы бөлді.

Жетісу өңіріндегі Мамановтар әулеті – осы дәстүрдің жарқын үлгісі. Олар Верный уезінде қазақ балаларына арналған мектеп ашып, үздік оқушыларға шәкіртақы тағайындады. Ысқақ Маманов өз қаражатына қазақ тіліндегі алғашқы оқулықтардың басылуына үлес қосты. Бұл әрекеттер ұлттық ағартушылық қозғалыстың әлеуметтік және қаржылық негізін қалағаны сөзсіз.

Семей өңірінде аты шыққан Қаражан Үкібаев тек саудагер ғана емес, мәдени-ағартушылық істерге ерекше көңіл бөлген тұлға болды. Ол Алаш қозғалысының белсенділеріне материалдық көмек көрсетіп, өзінің үйлерін кеңсе ретінде пайдалануға бергені туралы архив деректері бар. Бұл – қазақ байларының ағартушылықты ұлттық қозғалыспен ұштастырғанының айқын дәлелі.

XIX ғасырдың екінші жартысында патшалық Ресей қазақ даласында әкімшілік реформалар жүргізіп, жергілікті элитаны өз саясатына тартуға тырысты. Қазақ байларының бір бөлігі отарлық әкімшілікпен байланыс

орнатып, ресми биліктің қолдауына ие болды. Кейбір байлардың балалары орыс оқу орындарында білім алып, жаңа мәдени ортаға араласты.

Сонымен бірге дәулетті топтар арасында *ұлттық мүддеге қызмет етуге бағытталған ағартушылық және қайырымдылық әрекеттері* күшейді. Байлар өз мүмкіндіктерін қазақ халқының болашағына арнауға ұмтылды. Бұл құбылыстың нәтижесінде дәулетті қазақтар мен ұлттық интеллигенция арасында ортақ мақсатта ынтымақтастық қалыптасты.

Алайда XX ғасырдың 20–30 жылдарындағы кеңестік саясат байларды тап ретінде жоюды көздеді. 1928 жылғы кәмпеске кезінде қазақтың дәулетті топтары түгел дерлік қуғынға ұшырап, мал-мүлкінен айырылды. Кеңестік идеология олардың тарихи қызметін бұрмалап, «қанаушы тап» ретінде сипаттады.

Тек тәуелсіздік жылдарында ғана қазақ байларының қоғамдағы орны әділ бағаланып, олардың меценаттық дәстүрі мен ұлттық қозғалысты қолдаудағы қызметі ғылыми тұрғыдан қарастырыла бастады.

Соңғы жылдары алаштану ғылымында ерекше назар аударылып отырған бағыттың бірі – қазақ байларының Алаш қозғалысын қолдауы. Кеңестік дәуірде бұл мәселе бұрмаланып, байларды «алашшылдар» деп, ал алаштықтарды «байшылдар» деп айыптағаны белгілі. Шын мәнінде, қазақ байлары кеңестік жүйенің таптық идеяларын емес, ұлттық тәуелсіздік пен ел бірлігін көздеген Алаш идеясына жақын болды.

Алаш қозғалысына қатысты жазба деректердің басым бөлігі құжаттарда сақталған. Алайда, архивтік құжаттарда аты аталмаған, бірақ іс жүзінде қозғалысты қолдаған көптеген дәулетті адамдар болғаны анық. Бұл – қазақ қоғамының тұтас құрылымымен Алаш идеясына іштей ниеттес болғанын айғақтайды. Алаш зиялылары ұлтты бай-кедей деп бөлмей, тұтастай халық ретінде қабылдаса, байлар сол тұтас ұлттың қаржылық әрі материалдық негізін ұсынған әлеуметтік топ болды.

1905 жылғы Қоянды жәрмеңкесінде қабылданған атақты Қарқаралы петициясы – қазақ байлары мен ұлттық интеллигенцияның ортақ қадамының көрінісі. Бұл құжатқа 42 адам қол қойған, олардың ішінде дәулетті, елге ықпалды адамдар көп болды. Архивтегі «Дело об агитации среди киргиз Каркаралинского и Павлодарского уездов...» атты құжат петицияның халыққа беделді ел ағалары мен ауқатты топтың қолдауымен жүзеге асқанын айғақтайды. Бұл оқиға – қазақ буржуазиясы мен ұлттық қозғалыс өкілдерінің тізе қосып әрекет еткен алғашқы қадамы болды [1].

Алаш қозғалысының негізгі орталықтарының бірі – Семей қаласы. Мұнда қазақ байлары қозғалыстың алғашқы күндерінен бастап қолдау көрсетті. 1917 жылғы желтоқсанда құрылған Алашорда үкіметі азамат соғысы кезінде уақытша Семейге көшкенде, жергілікті байлар өз үйлерін, дүние-мүлкін Алаш игілігіне берген.

Қаражан Үкібаев, Әбдірахман Жүсіпов, Әнияр Молдабаев тәрізді ауқатты адамдар өздерінің артық үйлерін кеңсе ретінде пайдалануға ұсынды. Архив құжаттарында 1918 жылы Алашорда соты мен Земство басқармасы Қаражан Үкібаевтың үйінде орналасқаны жазылған. Бұл дерек байлардың қозғалысты тек моральдық тұрғыда емес, нақты материалдық деңгейде де қолдағанын көрсетеді [2].

Қазақ байлары ұлттық баспасөзді дамытуға ерекше мән берді. «Қазақ» газеті мен «Айқап» журналының қаржылық қиындыққа ұшыраған кезеңдерінде дәулетті азаматтар жәрдем беріп отырды. Мәселен, «Қазақ» газетінің бір санында басылымға көмек көрсеткен тұлғалардың тізімі жарияланып, Есенқұл қажы Маманұлының – 100 сом, Ғайнижамал Есенқұл қажының – 100 сом, Тәңірберген қажы Тұрысбекұлының – 429 сом және басқа да қазақ байларының қаржылай жәрдем жасағаны айтылады. Барлығы 1274 сом 40 тиын жиналған [4]. Бұл дерек қазақ байларының ұлттық баспасөзді халықтың көзі мен құлағы деп танып, оны сақтап қалуға күш салғанын дәлелдейді.

Сонымен қатар, Жетісудағы Маман әулеті «Қазақ» газетіне де, «Қазақстан» басылымына да тұрақты түрде қаржы аударып тұрған. «Қазақстан» газетінің 1912 жылғы нөмірінде Сейітбаттал қажы Маманов, Құдайберген Тұрысбеков, Ишанғұл қажы Маманов және басқалардың жәрдемі ресми түрде жарияланған [5]. Бұл – қазақ меценаттарының тек жергілікті емес, бүкілұлттық деңгейде қолдау жасағанын айғақтайды.

Алаш қозғалысы қайраткерлерінің Мемлекеттік Думадағы қызметіне де қазақ байлары қолдау көрсеткен. Ахмет және Мұстафа Оразайұлы Әлихан Бөкейханды Ресей астанасына делегат ретінде жіберуге 2000 рубль қаржы бөлген. Кейін олар тағы қаражат шығарып, Мұстафа Шоқайды екінші өкіл ретінде ұсынған. Бұл әрекет Алаш қозғалысының саяси деңгейде танылуына жағдай жасады [2].

Алаш қозғалысын тұтас әулет болып қолдағандардың бірі – Маман ұрпақтары еді. Олар мектеп ашып, баспасөзді қаржыландырып, шәкіртақы берумен қатар, қозғалыстың саяси қызметіне де қатысқан. Кеңестік кезеңде осы әулетке «Алашордаға көмектесті» деген айып тағылып, 1928 жылғы кәмпескеде алты ірі бай айдалып, мыңдаған мал-мүлкі тәркіленді. Қызыл белсенділердің жазбаларында Маман ұрпақтарының «алаштықтарға жылқы беріп, әскер жасақтады» деген айыптаулар кездеседі [7].

Бұл деректер кеңестік биліктің байларға қарсы саяси айып тағу арқылы олардың тарихи рөлін қаралауға ұмтылғанын көрсетеді. Ал шын мәнінде, Маман әулеті қазақ қоғамындағы ағартушылық пен ұлттық қозғалыстың қаржылық тірегі болғаны айқын.

Қазақ байларының қолдауы тек Семейде немесе Жетісуда ғана емес, бүкіл ел аумағында байқалды. Әр өңірде жергілікті дәулетті жандар Алаш қозғалысының идеяларын халыққа жеткізуде, оны материалдық тұрғыдан

қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды. Бұл құбылыс олардың қолдауын тек таптық мүддеден емес, жалпыұлттық ұстанымнан туындағанын айқындайды.

Кеңес өкіметі орнағаннан кейінгі жылдары қазақ байларының қоғамдағы тарихи рөлі теріс бағаланды. Кеңестік идеология байларды «қанаушы тап», «феодалдық сарқыншақ», «алашордашылдардың тірегі» деп көрсетуге ұмтылды. Алаш қозғалысын қолдаған дәулетті адамдардың қызметі «таптық күрес» шеңберінде қарастырылып, олардың ұлттық мүддеге қосқан үлесі әдейі ескерілмеді.

1928 жылғы кәмпеске науқаны – осы саясаттың шарықтау шегі болды. Қазақ қоғамында ғасырлар бойы елге тірек болған ауқатты топтар жаппай қуғынға ұшырады. Олардың ішінде Алаш қозғалысын қолдаған Мамановтар, Үкібаевтар, Оразайұлдары секілді әулеттер ерекше қудаланды. Кеңестік жазбаларда олардың «алашордаға әскер берді, халықты қанады, кеңес билігіне қарсы шықты» деген айыптаулар басым болды [7].

Шын мәнінде, бұл айыптаулар саяси науқанның бір бөлігі еді. Қазақ байлары өз дәулетін халық игілігіне жұмсағаны, мектеп ашқаны, шәкіртақы тағайындағаны, баспасөзді қолдағаны ескерілмей қалды.

Алаш қозғалысы тек зиялылардың ғана емес, бүкіл қазақ қоғамының ортақ ісі болды. Зиялылар ұлттық сананы оятса, байлар бұл идеяны жүзеге асыруға қажетті *материалдық база* ұсынды. Бұл – қазақ қоғамындағы әлеуметтік топтардың өзара ықпалдастығының ерекше үлгісі.

Қазақ байларының қаржылық қолдауы болмаса, Алаш автономиясы мен қазақ баспасөзі өміршең бола алмайтын еді. Мысалы, «Қазақ» газетінің бірнеше рет жабылудан аман қалуы – байлардың қаржылай көмегінің нәтижесі [4]. Ал Мамановтар әулеті шәкіртақы тағайындап, шетелде оқыған жастардың қазақ қоғамына қызмет етуіне жағдай жасады.

Бұл құбылыс Алаш идеясының тек саяси мүдде ғана емес, *ұлттық бірлікке негізделген жалпыұлттық жоба* болғанын айқындайды.

Қазақ байларының Алаш қозғалысын қолдауы – халқымыздың ежелден келе жатқан *жомарттық, асар, сауын* сияқты дәстүрлерінің жалғасы. Ауқатты адамдар өз дәулетін жеке басының қамына ғана емес, ел мүддесіне, халықтың болашағына арнады.

Мәселен, Оразбай байдың бес жүз жылқысын садақаға беруі, Мамановтардың мектеп ашып, оқушыларға тұрақты шәкіртақы тағайындауы – қазақ қоғамындағы меценаттық дәстүрдің озық үлгісі. Бұл іс-әрекеттер ұлттық буржуазияның тек экономикалық топ емес, *ұлттың рухани демеушісі* болғанын көрсетеді.

Осы тұрғыдан алғанда, қазақ байларын тек «тап өкілі» ретінде емес, *қоғамдық элита* ретінде бағалау қажет.

Тәуелсіздік кезеңінде алаш қозғалысына қатысты зерттеулер кең өріс алды. Соңғы жылдары қазақ байларының Алаш идеясын қолдауы туралы еңбектер

жарық көруде [1; 2; 3]. Бұл зерттеулерде кеңестік кезеңде бұрмаланған тарихи шындық қайта қаралып, байлардың ұлттық қозғалыстағы орны әділ бағалануда.

Қазақстандағы тарихи санада Алаш қайраткерлерімен қатар, олардың серіктестері болған қазақ байларының еңбегін де атап өту маңызды. Өйткені, Алаш қозғалысы – тек зиялылардың саяси ұйымы емес, тұтас қоғамның бірлікке ұмтылған тарихи қозғалысы.

Қазақ байлары мен Алаш идеясы өзара сабақтас құбылыстар. Байлар қозғалыстың *материалдық тірегі*, зиялылар оның *идеологиялық жетекшісі* болды. Бұл өзара бірлік қазақ қоғамын XX ғасырдың басында ұлттық тәуелсіздікке ұмтылдырған басты күшке айналды.

Кеңес дәуірінде олардың қызметі бұрмаланып, «қанаушы тап» ретінде бағаланса, қазіргі таңда тәуелсіздік жағдайында байлардың меценаттық рөлі, ұлттық идеяны қолдаудағы тарихи миссиясы әділ бағасын алуда.

Қорытынды

Қазақ байларының Алаш қозғалысын қолдауы – ұлттық тарихымыздың маңызды парағы. Олар қозғалыстың қаржылық, материалдық тірегіне айналды. Байлар ұлттық баспасөзді сақтап қалуға, жастардың білім алуына, Алашорда автономиясының қызмет етуіне айрықша үлес қосты.

Кеңес дәуірінде бұл қызмет бұрмаланып, байлар «қанаушы тап» ретінде көрсетілді. Алайда жаңа тарихи зерттеулер олардың ұлт алдындағы шынайы еңбегін дәлелдеп отыр.

Алаш қозғалысы – зиялылар мен дәулетті азаматтардың ынтымақтастығының жемісі. Қазақ байларының меценаттық дәстүрін әділ бағалау – тарихи әділеттілікті қалпына келтірудің және ұлттық бірлікті нығайтудың маңызды қадамы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Еркін Рахметуллин. XX ғасырдың I жартысындағы қазақ меценаттары: тарихы мен тағдыры // e-history.kz.
2. Кенемолдин М. Қаражан Үкібаев кім? // Абай. – №4. – 2010.
3. Хасан С. Қазақтың байлары қазақтың қорғаны еді // Aikyn.kz.
4. «Қазақ» газеті / Бас редактор Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1998. – 560 б.
5. «Қазақстан» газеті. – №11. – 24 сәуір 1912 ж.
6. Қаратаев Б. Азаматтарға және бір-екі ауыз сөз // «Қазақстан» газеті. – №5. – 19.01.1912 ж.
7. Мамания: Тарихи деректер, естеліктер, өлеңдер, құжаттар, пікірлер / Құраст. Ж.Қалиұлы. – Алматы: Атамұра, 1991. – 272 б.

АЛАШ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И СВЯЗЬ КАЗАХСКИХ БОГАТЫХ МЕЦЕНАТОВ (XIX–XX вв.)

Сериккалиев Алишер Сериккалиевич

Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор,
академик Национальной академии наук Республики Казахстан Кабылдинов
Зиябек Ермуханович,

В статье рассматривается историческая роль казахских богачей в поддержке Алашского движения в начале XX века. Автор анализирует, на основе конкретных архивных данных и материалов периодической печати, как состоятельные люди оказывали финансовую, материальную и организационную поддержку реализации алашских идей. Раскрывается политический подтекст советской историографии понятия «байшыл-алашшыл» и учитываются новые научные оценки периода независимости. В результате исследования выявляется особое место казахских богачей в меценатской деятельности, поддержке национальной прессы, образования и Алашской автономии.

Ключевые слова: Алашское движение, казахские богачи, национальная буржуазия, меценатство, газета «Қазақ», династия Мамановых, Алашорда.

THE CONNECTION BETWEEN THE ALASH INTELLIGENTSIA AND KAZAKH WEALTHY PATRONS (XIX–XX centuries)

Serikkaliyev Alisher Serikkaliuly

Scientific supervisor: Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of
the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Ziyabek
Yermukhanovich Kabuldinov

The article examines the historical role of wealthy Kazakhs in supporting the Alash movement in the early 20th century. Based on specific archival sources and materials of the periodical press, the author analyzes how affluent individuals provided financial, material, and organizational support for the implementation of Alash ideas. The political implications of the Soviet historiography term “baishyl-alashshyl” are revealed, along with new scholarly assessments during the years of independence. The study highlights the special role of Kazakh wealthy patrons in philanthropy, as well as their contribution to supporting the national press, education, and the Alash Autonomy.

Keywords: Alash movement, Kazakh wealthy elite, national bourgeoisie, patronage, “Qazaq” newspaper, Mamanov family, Alashorda.

REFERENCES

1. Yerkin Rakhmetullin. *Kazakh patrons in the first half of the 20th century: history and destiny* // e-history.kz.
2. Kenemoldin M. *Who is Karazhan Ukibaev?* // Abai. – No. 4. – 2010.
3. Khasan S. *Kazakh bai were the defenders of the Kazakh people* // Aikyn.kz.
4. *Qazaq Newspaper* / Editor-in-chief Ä. Nyssanbayev. – Almaty: “Kazakh Encyclopedia”, 1998. – 560 p.
5. *Qazaqstan Newspaper*. – No. 11. – April 24, 1912.
6. Karatayev B. *To the citizens and a few words more* // *Qazaqstan Newspaper*. – No. 5. – 19.01.1912.
7. *Mamania: Historical data, memoirs, poems, documents, opinions* / Compiled by Zh. Qaliuly. – Almaty: Atamura, 1991. – 272 p.